

Pondal e a súa obra

Discurso lido o día 16 de xuño
de 1921 no acto da súa recepción,
polo ilustrísimo señor don

Evaristo Martelo Paumán

e resposta do excelentísimo señor don

Uxío Carré Aldao

REAL ACADEMIA GALEGA

Pondal e a súa obra

O solemne acto académico
no que foron lidos os dous
discursos recolleitos no
presente volume celebrouse
o 16 de xuño de 1921
no Salón de Actos da
Real Academia Galega

A presente edición elaborouse a partir
dos manuscritos orixinais custodiados
no arquivo da Real Academia Galega.

Edita
Real Academia Galega

© Real Academia Galega, 2015

Deseño da colección
Grupo Revisión Deseño

Pondal e a súa obra

REAL ACADEMIA GALEGA

A Coruña 2015

Discurso do ilustrísimo señor don
Evaristo Martelo Paumán

Miñas señoras, meus señores:

Son para min estos momentos cousa á un tempo de obrigazóns mais fortes que as miñas forzas, e asi mesmo de recordos dos meus anos xuvenís e sentimentos pasados uns xa para sempre, outros que vivirán en min mentras alente, que non estrañaredes que antes de nada empece decíndovos canto de corazón vos agradezo que me foran abertas as portas da Real Academia Gallega pra que cubra posto na dezmada fila co á dobre condición de irman á quen se lle di que veña á tomar parte nos seus traballos e lle fale de quen vive en vos n-un santuario, e foy todo dos nosos campos, da santa poesía, que os enche, da que él foy fillo e pontífice, tendo escrito seu nome con letras de ouro no ceo da pátria.

Como ao meu mandar estaba escollel-o tema do meu discurso podo falarvos de quen eu teño no meu peito e sey era do voso agrado, póis, nado na dura terra bergantiñán, á ela todo me debía, e á un tempo, pol-o mesmo de que foy un dos seus grandes homes, ao bardo que índa onte era vivo e hoxe dorme xa na paz do ceo con que o ampara a cibdade ben querida, ao pé do mar que arrolóu seu berce, pra él e pra nos todos, sempre bendecida.

Se eu fora un Zorrilla á quen a Real Academia Española lle permitiu na sua escolleita trocál-o obrigado discurso de recepción n-un poema de gloria e inmensa poesía e me fose posibre darvos ó gran poema en que Galicia pide se fale do poeta ossiánico da tribu, este discurso meu sería n-esta hora un dino homenaxe á Pondal na lingua que el falaba e co a inspiración que as Musas lle asistían. Mais non pode ser, inda que me déades licencia para tanto, pois á min non me hé fácil saire dos meus eidos sen que me abonde ó que Horacio ensiña na su Arte poética “vestra, qui scribitis, et versate diu quid ferre recussent, quid valeant humeri”.

A formosa casa dos arcos da Ponte Cesó, na desembocadura do río Anllóns, preto da vila de Laxe ao pe do areoso Monte branco, un pais norteño galicián, para poetas e pintores, cheo de luz, de cores e de melancolía, mellor certamente que a mesma Escocia e a terra dos lagos, que enche a sombra de Ossian, tal foy

o berce do noso bardo, berce arrolado po-l-os aloumiños da fortuna. Alí preto érguense os Penedos de Traba, so a Torre da Móa e á Pena Gallada, falantes do noso pay Brigo, neto de Túbal. Esfinxes sen Edipo; as irtas lombas que dos Piri-neos veñen á morrer á Galicia, furcadas como o timón das anduriñas, un gallo en Fisterra, outro na Curota da Ribeira, derradeiras visions do sol poente. As furnas misteriosas, cheas de lendas, abundan nas costeiras antre escumas e nos longos montes repousan nosos pais os celtas, como en Dombate, ao que Pondal fixo un dos mellores romances:

Agora que pasano
meus anos xogorales,
agora que so vivo
de tristes suídas,
que cumpro con traballo
meu tremendo viaxe,
e que a miña cabeza
branquea á grave idade,
aínda recordo, aínda,
o Dolmen de Dombate

A primeira vez que o vin, sendo eu un rapaz, falando con meu pay, nativo de Laxe, era Don Eduardo un mozo alto, airoso, de cabelos e ollos negros, moreno de cara, lixeiro de movementos, todo vida e franqueza no seu porte. Así ó recordo sempre; por máis que, feríndoo, ben axiña por certo, as pasións que enxendra a mocidade, lle roubaron algo do bon aspecto que tan ben lle sentaba; inda que sendo sempre o mesmo amigo para todos; pra os seus servidores o mesmo Señor de antes, póis sóbrio por todo extremo, sin necesidades nin temor po-l-o porvir, pois nada podía faltarlle, era en sociedade comprido cavaleiro para os amigos, e para os seus servidores irman e bó, como os vellos donos dos labrantíos que levaban; nin todo dureza no trato, nin todo brandura na sua conversa co eles, pois po-l-a terra herdada era irmán da que tiñan os humildes labregos que como él recibiran na mesma pía parroquial a augoa da redenzón.

Desde as suas vidreiras vía o río e a ponte vella que baixo dos seus arcos deixaba pasá-l-as ondas do Anllóns; ao pé da casa tiña o muelle e os barcos, que viñan á cargar n-él o grao en que traficaba a sua casa. A alta muralla que a abrigaba dos ventos, cerraba de un lado â sua vista os campos paternos; no intre, as tristezas sin nome, con que as soidades que ó envolvían lle facían envexar a libertade dos corvos, decíndolles:

Óu da terra de Xallas, feros corvos
que vagantes andás;
sin pensar no destino
sin hoxe nin mañán;
¡Quén poidera ser voso compañeiro
po-l-a agreste soedá!

Esto lles decía nas horas de tristeza, cando as vagas ánsias que o desalento lle enxendaba po-l-a ausencia de aquela que encheu co o seu amor a vida do noso bardo.

Máis só entón, ferido no máis vivo, tal ausencia pesaba sobre d'él, de tal modo que non vía consolo pra os males que o afrixían, en tal maneira que os seus versos nada nos din dos pensamentos que de cote lle falaban do que tiña por inolvidable. Mais nos seus versos, o silencio que os envolve pasa como un fío de luz e dinos algo do que tivo mais calado. Ben o merecía a que, como di o poeta:

Q'o teu peito he menos branca
ou nena, q'a neve que cróa
aló no mes de Xaneiro
as uces do río Marzóa
Uces da terra de Xallas,
uces deixádea pasar:
ela he filla de Santiago
non stá afeitada á vos tratar.
Uces da ponte Arantón
non toqué-l-os seu vestidos,
q'eles para vos non son.

¿Quén non podrá pensar que n-estes sons nada nos dí do que recorda? Máis, ¿como non ver que son como un fío de luz que pasa po-l-o que ten e tivo sempre calado, e soyo se descobre nos versos en que se hachan e manifestan ao pasar as vagas inquietudes á que ó tiñan obrigado, e o acompañaban na ida e na volta á que ó condenaban sin piedade as ausencias xa da casa petrucial, xa de aquela outra á que se refiere cando dí:

Cando eu era estudante
e ao doce albergue tornaba
lento cruzando á cabalo
á fea terra de Xallas,

ô atravesar silencioso
as sóas e esquivas gándras
as rendas abandonando
ô impulso das vagas auras,
po-l-a agreste soedade
pensativo camiñaba.
¿En que iba pensando entonces
decide, ventos de Baura?
Sempre iba pensando n'ela,
n'aquela doce rapaza,
q'era filla de Santiago,
branca, garrida e fidalga.

A continua visión do inolvidable, o segredo que para él de cote encerraba, non lle deixa decir o seu nome, ¿qué lle importaba calalo? ¿Non lle abundaba que os seus versos deixasen ver os fortes lazos que ó ataban ao país nativo, â sua terra bergantiñán,

roxa ao arar, nobre é testa

os seus campos e seu mar, que viviron sempre coma irmáns?

Diríamos que as misteriosas voces que pra o bardo tiñan día e noite, despertaban n-él as emocións que enchían séu ánimo presentandoselle frescas, risoñas, cheas de luz tales como él fáinol as ver é amar. Enchen o seu libro, e fálanos das pasaxeiras miraxens do poema aldeán. Comparten co él no seu libro outras manifestacións por extremo importantes, á que dan vida ótros sentimentos, que ó presentan de outras tendencias opostas â paz que ó rodeaba, pero conformes co o seu carauter varonil, que nos din que ótras voces o chaman e que outras correntes o levan.

Ben craro ó amostra o mesmo poeta que deixando á un lado no seu libro as composicións que podemos chamar puramente íntimas, inspiradas nos sentimentos de que o enchían os paisaxens e escenas da terra que ó rodeaba, ocupa a maoría das páxinas que lle quedan, con aquelas outras en que fala dos héroes que fay brotar das soedades que tan queridas lle eran. Presentaos, ora como recordos dos vellos tempos nos que da á entender que viviron, ora como defensas dos ideais que abrigaba; presentandoos como exemplo para os homes e os tempos dos que hoxe vivimos, dicindo que, ao menos él, non se resina á morrer no leito vergoñoso:

entre molentes brondas
rodeados de amigos
q' o pracer nos recordan,

se non morrer como o forte Leónidas,

envolto en duro ferro,
n'outras rudas Thermópilas!

No héroe Gondar personificóuse o noso bardo, así como a garrida Rentar, que aparece nos seus versos dotada das bravas condicións de diosa guerreira, amante de sua terra, encerra tal vez o recordo da que vivéu no seu corazón e no seu pensamento. Fainos compartir co eles nas súas glorias e traballos, “dos de corpo ben cumprido”, Cairbar y Gundariz, que ó primeiro lle roga, que lle conte os antigos feitos dos seus.

¡oh! nieto de Gondomil
y del noble Curban hijo;
ora que nuestros aceros
al ocio están convertidos

.....

oh! cuéntanos de tu patria
los recuerdos que ya han sido,

.....

Y Gundariz, el prudente,
en estas palabras dijo:

.....

los acentos de mi patria
son tristes y fugitivos
de tal modo, que si acaso
les oye el atento espíritu
suelen dejar melancólico
al mortal, que los ha oído.

lle contesta o seu amigo e pra ó agasallar chama ao bardo Toimil, o do nobre andar, que non hé óutro que o noso bardo, pra que rompendo as brétemas que envolven o pasado, lles conte os feitos nados nos grroriosos campos bergantiñáns.

Enton Toimil, con grande alento e c'os acentos mais animosos

O soidosos recordos
canta da doce Fungar

enchendo de tristeza a alma dos seus amigos e dando fin ao seu relato, dí:

Amado dos nobres celtas
vello pinar de Froxán,
os nosos antepasados
compañeiros da tua edá,
non lonxe de tí repousan,
mais nunca despertarán
e os seus sepulcros antigos
alumbra o branco luar.

Como vedes, nos nomes dos lugares que ten diante dos ollos, o noso poeta personifica, cando nos fay entrar no relato, os heroes dinos de toda lembranza, recordando tamén a boa *Maroñas*, a do maxestoso andar, á quen nos presenta desdeñando de nova os adornos dos tenros anos, e cinguíndose o elmo e o escudo, perseguindo os corzos na gandra, peleando ao lado do seu amado, e á seu lado recibindo a morte na lóita. Chorárona os bardos, e Pondal mais que ningún, pois hé *Maroñas* nome substitutivo sen duda algunha de María, e eralle tan cara que non sóupo como despedirse d'ela sen cantar as suas prendas como muller e como guerreira de quen dixera tanto ben nos seus versos, e á quen agora dalle o adió:

Maroñas, boa Maroñas,
ou virxen do seu albar
como a espuma das Basontas
cando sinten tempestâ;
tan lixeira como os corzos
que foxen no carballal,
cal pino da costa de Ures
d'esbelto é dereito van;
á valente entre os valentes,
a quen ben as armas stán,
teus tristes presentementos
he de razon olvidar;
mais ó son da miña árpa
se che prace, escoitarás.

Tan importantes composicións, fillas do enteiro e nobre tesón, do que dan prova os *Queixumes dos pinos* veñen á ser como muxenas de fogo, que llardian no peito e anunciaban ó no que estaba empeñado co o seu poema épico *Os Eoas*. Elas din craramente que o elemento epopeyco dominaba a sua inspiración e que, como o gran poeta lusitán, pedía tamén á sua Musa, para levar á cabo a sua empresa:

Daime hũa furia grande é sonora
e não de agreste vena en frauta ruda,
mas de tuba canora e belicosa
que ó peito acende e ao gesto muda.

As formosas *Campán de Anllóns* e *Fada dos Montes* do noso bardo, tan sonadas, son pra mín duas xoyas desprendidas do plano da obra de Pondal; antes son ó canto do perenne emigrante brigantino, que o nervo do poeta.

Po-l-o que lle oimos, po-l-o que dos seus traballos poéticos se descobre, eran *Os Eoas* a obra en que pensaba deixar ao seu país e ás posteridades a nota superior e gloriosa da sua inspiración. Xa sabedes que a empezou ben mozo, que n-ela ocupou a vida enteira. Morría vello e inda a limaba e correxía, pois tiña alí postos os seus ollos, como única filla de que non sabía sopararse.

Cantos nos honrabamos co a sua amizade, cantos deseabamos ver impreso o poema que debía inmortalizalo, pediamoslle ó dese á imprensa, e móitas veces estivo pra facelo, mais ó empeño que tiña de que obra de tantos anos e de tantos cariños saise á luz perfecta e sin mancha, detíñao.

O ceo non quixo, quezais pra castigalo no seu empeño, que gozase do seu trunfo inmaculado, pois non sabemos que misteriosos movementos ó levaban xa á dalo por feito, xa á deixalo estar, mentres que os seus entusiastas non lle impuxesemos de golpe a obriga de que, non él, senon eles, ó desen á estampa, coroando d'esta maneira a obra gloriosa, que á sua terra lle debía.

Sea ó que queira, por unha ou outra cousa, él deixabaa dormir acariciada po-l-o seu cariño, e seguía agora correxindo un verso que non lle parecia todo ó armonioso que desexaba, agora trocando unha octava por outra que entendía ser mellor; sempre posto o seu pensamento na perfeizón dos seus *Eoas*. Mais chegoulle o momento en que Dios puxo fin á os seus anos, librando ao pobre vello do seu traballo, e antes de morrer entregóuno ao amor de esta Academia, para que ó gardase como cóusa sagrada.

En verdade, ben sagrada; pois pra él e pra o seu pais, escribía o seu poema no idioma materno e d' éste facía, ao mesmo tempo c'os que co él falabamos do

dito asunto, tales elóxios que ninguén o sacaba do seu tema de que o galego de Bergantiños hé ó mellor dos que se falan na terra galicián, e que será ó vitorioso.

“Aquí nacio, afirmaba como quen dí con fé santa; aquí tivo seu berce; de aquí foise estendendo; da carne e do sangue da nosa tribu levou a pureza e son agarimoso con que se fala n-estes campos. Pra que se vaya perdendo fay falla marchar sobre da outra banda, por onde o sombriso Tambre vay xemendo por entr’as uces que cría a dura terra de Xallas, onde á xente escoita xa a voz da montaña que lles da ao acento unha certa aspereza que fire aos que escoitamos e fainos recordar ó que resóa ao pe do mar”.

Esta disonancia, que facian mais intensa as escarpadas faldas do terreo por onde o río leva as súas auguas dormentes, os escuros ceos; pode decirse ó obri-gaba á pensar nos conflitos da poesía e lingua; levabanlle á pensar nas cues-tións que á cada momento lle presentaban os que non estaban conformes c’o que él sostiña. Dos filólogos quería prescindir: O noso P. Sarmiento, ó primeiro; pois sostiña, inda que dándolle a primacía, no tratado de *Paleografía española* e demais traballos seus, que se o galego é o portugues tiñan o mesmo orixen, eran distintos; recordaba que “la lengua antigua de Francia es muy parecida á la gallega” e pouco máis adiante; “Los instrumentos antiguos en vulgar portu-gués, y los que en gran número se hallan en Galicia, donde se escribieron en gallego desde el siglo XII los que se dejaron de escribir en latín hasta el siglo XVI, y tiempo del Emperador Carlos V, son tan unos en el lenguaje como si fue-ran de una misma provincia”.

Mais ¿esa deferencia que nota no seu tempo non a vemos inda hoxe nas cen parroquias da actual Galicia, tanto no acento como no vocabulario, podía reprecarse; entre as xentes que viven na veira mar y as que teñen as suas viven-das na montaña? Pois ben, Pondal fixo outro tanto; e así o vemos escribindo os seus versos no linguaxe que oyeu falar desde neno, como o seguío falando nos *Eoas*, segun se pode observar po-l-o que se vé no fragmento do Canto V, que deu á imprenta e por milagre conserva un cursidoso. ¿Qué diferenca pode señalar ninguén entre ó que deixou nos *Queixumes dos pinos*, e á octava en que dirixíndose ao Mississippi, dí:

Estaba ó Mississippi aquí apartando
as presurosas auguas que querían
contra á ley da natura camiñando
para ó Polo correr onde nacian;
era un vello d’aspecto venerando

d'ollos que ó firmamento desafían,
na gran serenidad, na maxestade
ó lento remover de longa idade.

Aquí puxera fin á este meu pobre traballo se non fose que inda teño, pouco mais, que decir, anque non sea senon de pasada, recordando que se Pondal escribía a maior parte dos seus versos, como el dí, na sonora linguaxe

do garrido falar

da sua terra, non por eso deixou á sua hora de usar o castellano en moitos de sus versos fróito dos días xuvenís cando, sendo estudante, víase obrigado á corresponder aos seus amigos. Follas voantes sen outro interés do que para aqueles mozos tiñan.

Perdidos no curso dos anos, mais non por eso menos dinos da estimación con que eran recibidos e admirados, conservanse, peselle ao destiño que as facia perecedeiras, en poder d'un amigo noso, duas composicións; unha a admirable anacreóntica *A golondrina*, sin rival no Parnaso Español, e outra en que de paso falou de quen vivio sempre na sua memoria, pois nin o olvido lle era posibre nin a morte lle fechaba os lindeiros dos eternos records, e que n-este momento confio gustarédes oír. Na longa composición que dedicou ao seu amigo Don José M. Landeira, titulada *O mar cantábrico*, impresa en Santiago de que soyo se pode supor que data do seu tempo de estudante, pois nos ten pé do prelo en que se tiróu, vense estes versos que nos din como á sua alma estaba presa do amor, que ó devoraba,

Pues que tu adoras la muger que adoro,
Entrambos combatiendo
Guardemos ambos en combate horrendo
De la soberbia tierra ese tesoro.
Para sus crenchas blondas,
Para corona á la celeste frente
Perlas contienen tus azules ondas,
Y yo para cantarla genio ardiente
Y versos que resuenen armoniosos
Como murmullo de escondida fuente,
Ella á tus aguas cederá inocente
De cisne el seno, el cuello de paloma,
Y envuelto en grato aroma

Recogerás el trémulo suspiro
Que lance impresionada
De tus cristales al helado giro,

.....

Con esto poño fin ao estudo de *Pondal e a sua obra*. Esta foy, tal como vay dito, á vida do noso amigo e como din os seus versos. Uns é outros, os que os lean e os que os xudguen darán sempre del a impresión de un home bon, libre, varudo, e a d'unha inspiración filla dos feitos dos que traballan os seus campos, e que responden aos sentimentos que viven e vivirán sempre nos seus ánimos indomabres, fillos dinos de castas puras.

Dixen.

Resposta do excelentísimo señor don
Uxío Carré Aldao

Señores académicos,
miñas donas, meus señores:

Entromedias das moitas efemérides luctuosas co as que as malasfadas veñen á cotío sinalando os fastos da nosa Academia, temos de registrar no día de hoxe, e por ventura nosa, un feito que, de certo modo, acouga en nos os amarguexos pasados.

Refírome ao ingreso, como Académico de número, que vimos celebrar agora de don Evaristo Martelo Paumán del Nero, salente personalidade literaria. El ven á nos honrar hoxe cubrindo o hoco deixado, en malfadada hora, polo gran bardo Pondal, do que a grata memoria endexamais esquencida entre nosoutros, fíxoa rexundir o novo Académico no seu discurso de recepción en vibrantes, galáns e sentidas frases, falandonos de aquel que foi, dende os primeiros comenzos da Academia, noso ilustre compañeiro, e se morto para a vida, vivo para a gloria.

De certo que ninguén tan merecente de ocupar-a cadeira que deixou o ilustre poeta, como Martelo Paumán, pois ten para elo merecementos abondo, malia da súa gran modestia na que os envolve cal nun neboeiro.

Fai xa longo tempo debera estar entre nos e n-un dos primeiros postos por dereito propio, mais se non formaba parte integrante da Academia n-ela estaba en espritu sendo él tan noso coma nosoutros de él. Doulle pois en nome de todos a mais cordial das benvidas.

Foi Martelo amigo íntimo, mais que amigo millor poderíamos decir irmán, do insigne bardo galego: coma él, orixinario do fermoso e rico país bergantiñán e coma él, á quen chama sempre seu maeso, un poeta inspirado e correcto e un gran conecedor do noso riquísimo léxico.

Á natural inclinación para o cultivo de poesía á quen se lle non pode negar prosapia de poeta, víuse a se xuntare, para millor fortuna do Parnaso galego, a vida íntima que fixo con Pondal. Así vistiuse unha vez mais de gala a prolífica musa galicián e á seu glorioso acervo poideron se sumar xoyas de tan

subido valimento como o fermoso conto *Os afillados do Demo*, cheo de gracia e donosura, e o lindo e rescendente traballo de *Líricas gallegas*, elegantísimas composicións entre das que destaca cal brillante incomparabre o sentido e poético monólogo *Rentar de Castromil*, que tivemos a sorte de apraudir no teatro “Rosalia de Castro” da nosa vila.

Eu ben sei que para moitos, e d’esto –botando á un lado a moita modestia de Martelo– teñen a culpa certas cousas, sonaran como algo novo o título das obras co as que, o dende hoxe noso compañeiro, fixo ben garridamente por certo a súa presentación no campo das letras galicians. Contados serán, fora dos seus intimos, os que conozan ao novo académico como poeta e poeta de grandes alentos.

Non son, tan só aquelas súas dúas obras os partos do inxenio de Martelo. Hay tamén un certo poema, cuaseque inédito, titulado *Andeiro*, inspirado nos amores e tráxico fin d’un cruñes de ilustre prosapia á quen a morte, dada a treición, privou de que poidera levar á cumprido termo o soño que acuciaba da unión de Galicia e Portugal. Nese vibrante e patriótico poema, soña Martelo, cal noutrora souñou seu antepasado *Andeiro*, co a posibilidade de unha franca e sinxela aproximación dos dous pobos, tan irmáns pol-a raza e pola lingua, como polos infortunios; esa aproximación poidera sela mais forte base para chegar á constituírse un soo e poderoso estado ibérico, pois tal idea non é cousa d’estes derradeiros tempos cal moitos cavilan.

Nas poesías de Martelo, que non son tan soo as dos dous libriños que citei, se non outras moitas que andan volandeiras e espalladas por revistas e boletís e que debera recoller n-un feixe, como o fixo d’algunhas no folleto *Landras e bayas*, destacase a nota característica do autor, o lirismo e o amor patrio, e por riba de todo o que o fai distinto, e unico, entre dos nosos, a sátira; pro non esa sátira procáz e de mal gusto que moitísimos téñena por tanto millor canto mais desatada se nos amostra, se non a sátira fina, cortés e culta, que podemos chamar de guante branco e que enche a súa educadora misión de correxir ríndo.

Azares, tristuras e mágoas, que de cote nos salen ao paso no traballosa camiño da vida fixeron á Martelo o ter que deixal-a carreira das armas e o brillante porvir que n-elas, cicaves, lle agardaba; mais se como amigos –e él ben sabe que non é n-este caso van palabra e que tanto se prodiga– o lamentamos co él pol-o terrible das causas que fixeron torcere o seu rumbo, coma galegos temos de o celebrar, pois ao trocare o honrosa uniforme do marino pol-a non menos honrosa toga do abogado, Martelo, pudo ser así mais por enteiro da súa terra.

Inda que a pruma non está reñida co a espada, parecenos que o noso poeta non houbera seguido na poesía galega os derroteiros que seguiu. Non son tempos estos como aqueles outros nos que o seu ascendente o almirante Charino –e tamén Martelo houbera podido chegar á tan alto posto de seguila primitiva carreira– tiña libertade abondo para trovar canto e como millor lle conviñera sin tere en conta para nada o seu elevado rango, deixándonos así mais vivos e duradeiros recordos pol-as canciós que de aquel se gardan nos nosos vellos *Cancioneiros* que pol-os outros feitos da súa vida publica, que s’estos lle son disputados, entroques os outros non llos poden tirar inda que o ben quixeran alguns. As obras, fillas do espritu perduran, permitindolle decir ao poeta, como ao clásico latino: *Non omnis moriar*, non morrerá todo comigo, algo ten de sobrevivirme.

Mais deixemos nun canto o terreo das bonanzas e dos encomios. Non queremos que, inda debidos en xusticia, os mais que se lle poideran tributar ao Sr. Martelo pol-os seus traballos d’outro xeito coma o seu estudio sobor do *Laudemio*, custión que afecta en sumo grado a economía do pais galego, foran aqueles tomados como cousa obrigada, e imos nos, xa que o novo Académico, danos ocasión para elo no seu “Discurso”, co seu interesante tema *Eduardo Pondal e a súa obra* á falar algo, tratando de certas cousas que se somellan novas, entroques non son senon vellas, pero moi vellas.

O moderno renacemento, non somentes da lingua senon da historia, da literatura e de todo aquilo que c’o seu idioma constitúe a alma d’un pobo, ten na nosa Galicia, xa seu raigambre de ben atrás.

Dende os días goriosos da Idade-Media, nos que a nosa lírica era a que imperaba en toda a Península, hasta os de hoxe, non se deixou o emprego entre nos da doce e meiga fala materna, inda qu’un notabre historiador lusitan, Theophilo Braga sente na súa *Historia da Litteratura Portuguesa* (tomo I - Porto 1909, p. 174 y 175) que a lingua galega “foi abandonada pelas pessoas cultas, mantendo-se no simples uso popular, n’uma atrasada rusticidade, tornandose por iso muito raros os seus monumentos escriptos ou literarios” e pol-o tanto que sendo “uma efflorescencia inteiramente portuguesa” a que se sentía en Galicia os *Cancioneiros* e as “*Cántigas*” de Afonso X foran escritas en portugués.

Non foi así: os nosos poetas siguiron dando amostras da súa ispiración e sentimentos na mesma fala que os troveiros e o Rey Sabio, que, por aqueles tempos, estaba en uso tanto de unha banda coma da outra do Minho: o galego.

Se non son conocidos ou non chegaron á nos os escritos do intermedio do século XV ao século XIX, non se proba co esto que non existiran. A cada paso estanse facendo novos descubrimentos e non está moi lonxe o día no que non haxa solución de continuidade entre dos troveiros das centurias pasadas e os de hoxe. A lingua galega nin se perdeu nin se perde nin tampouco decaiu tanto, por non sere, ao parecer, empregada literariamente que chegara á ser un rudo e vulgar dialecto que tan solo sirvira para agrupar os bois. O galego tal cal hoxe se conserva é o mesmo do noso século de ouro literario e o mesmo que utilizaron Camões e os poetas do seu tempo, que son hoxe máis nosos que de Portugal pol-o seu linguaxe. A pouco que se mire pol-a nosa fala, volverá esta á sere única e insustituíble para a expresión lírica.

Aos nosos poetas e escritores estalles reservado facer ese milagre e darlle á nosa raza, a'o rexurdimento d'unha lingua que se coidaba inadecuada para a literatura, o carácter que máis sinala a unha nacionalidade.

Así o fixo Pondal, como antes o fixera a escelsa Rosalía, e como o fixeron Lamas Carvajal, Curros Enriquez, Pintos e outros gloriosos poetas galegos. Eles mostráronos que a fala doce e querendosa por excelencia, tiña os mesmos encantos e a mesma dozura dos pasados tempos, nos que foi lingua na que, reises e trovadores, cantaron á Dios, á patria e á dona, coma en ningunha outra poidera se facer.

Mais non se creía que por solo o emprego da lingua galega, basta e sobra para ser tido por poeta ou escritor enxel e netamente galego. Moitos son os que ao presente adócanse ao cultivo das Bellas Letras entre nosoutros, e moitos son os poetas c'os que pode s'envanecer nos presentes tempos a nosa terra, onde a lírica peninsular ten o seu máis forte asento, máis non á todos aqueles lles é dado tel-o acerto de chegar ao fondo da alma do noso pobo, inda que en casi todos eles, e malia do pensar d'alguns, se trasparente un pouco da ideoloxía da raza galega.

Pondal, si: chegou tan ao fondo da nosa alma colectiva que todo o seu libro *Queixumes dos Pinos* é un saudoso canto consagrado á terra natal. Home sabido e espírito cultivado poucos, cal el chegaran á poseer o sentimento do propio país e poucos cal el conocen tan á fondo toda a poesía aniñada no corazón das nosas xentes e pechada cal n-un cofre d'ouro nas lendas e tradicións das nosas campías. El fíxose eco das vagas ansias de redención dos nosos, dos recordos dos pasados gloriosos tempos e brindounos nas cinceladas estrofas dos seus aureos versos. Por eso os que non conocen a nosa historia, os que se non dan conta dos sentimentos agachados nos peitos galegos, dinnos que “la afectación

y la obscuridad envuelven como denso manto de bruma ael numen del autor¹⁷. Non, non hay tales brétemas nos versos do bardo bergantiñán. Están as suas poesías tan cheas de luz meridiana que cega e deslumbra, e failles ver neboeiros aos que tan sóo conocennos de referencia.

Todal-as manifestaciós do Arte entre nos probannos que a nosa vida interna e externa movese de xeito moi outro ao que se desenvolven o resto das xentes da Península, entromedias das que formamos unha raza aparte. Onde elo mais se bota de ver é na nosa literatura, polo predominio do sentimento que é nativo nos galegos e n-eles se acusa con maor relieve que en ningures.

Esto fai que endexamais podan seren tidos por grandes escritores ou poetas galegos aqueles que, inda nados n-esta meiga terra, por merecente que sea o seu renome, escriban ou non la lengua dos seus pais, non den probas de seguíren fieles a tradición do noso pobo e non nos amostren sintiren o corazón da sua patria. Faise preciso que nos seus escritos ou nos seus versos refrexen as ideas e os sentimentos, as tristuras e as alegrías da nosa vida deixando entrever que o medio no que viven, as causas que os motivan e os ideás dos seus os sinten, non coma cousa allea, senon que é cal cerna da sua alma e son os seus unicos ispiradores. Non abonda que se leve pendente sempre dos labios o nome de Galicia, se este se non adrenta nas nosas almas.

Por eso será para nos solo galego, escriba na lengua que escriba, aquel no que a sua alma esté chea da esencia da nosa terra. De ahí que Pastor Díaz, un dos que ilustran a literatura castelán, en todol-os seus escritos nos pon de manifesto canto sentía e canto amaba o que nosoutros sentimos e amamos que él, e non outros que somentes tiveron a sorte de abriren os seus ollos a luz na fermosura e meiguicie dos nosos eidos, é por enteiro todo noso e non os que utilizando xa unha lengua, xa outra non sinten nin comprenden o latexar das almas galegas tan pechadas en sí mesmas, efecto do aislamiento relativo en que viven e tan cheas das saudades que se refrexan na fonda tristura da ollada dos pobos que choran a sua nacionalidá como perdida.

Así foi Pondal: nas suas composiciós latexa a alma da patria e todas elas están cheas das saudades e lembranzas do noso pobo.

A reconstituil-a alma colectiva da raza deben tenderen os nosos esforzos inda bótesenos en cara por alguns que é a nosa unha labor negativa cando de non ser por ela, seguiría o noso pobo como pobo inconsciente, cando é un pobo que quere vivir e vivirá.

1 P. Francisco Blanco García: *La Literatura Española en el siglo XIX*. Parte Tercera: pg. 235 – Madrid, sucesores de Jubera, 1894.

O primeiro que todos debemos procurar que non se esquezna, se queremos soster a nosa característica, é a lingua propia que é nosa alma, digan o que queiran os que non ven n-ela a personalidade que sinala. Que é así o temos nos pobos conquistadores que impoñen aos vencidos a lingua que estes falan para estinguil-a sua nacionalidade. O poder da lingua materna nada o pode vencer. D'elo tedes un exemplo na muller forte dos Libros Santos, na madre dos Macabeos que vendo, pol-o temor, cal a fé dos seus fillos s'esvaía eshortaos á perseverar na sua relixión e falalles d'aquela na fala ben amada, na fala que escoitaron dende o berce e acompañaba os agarimos da nai, na fala que era a deles e a dos seus.

E se hay lingua no mundo da que podan envanecerense os homes, é a lingua galega, a nosa melosiña e meiga fala insituitibre para espresar todol-os afectos da alma pol-o seu sentimento e pol-a sua dozura. Ela foi lingua de reises e trovadores e cando inda os demais romances españoles andaban no balbuceo, a nosa servía xa para encher toda a Península co o seu lirismo e o mesmo Rey Sabio era a unica, a exclusiva que topaba digna para entoar cánticos e gabar á Santísima Virxen, á Madre de Dios.

E se da lingua imos a literatura, vemos na nosa as mesmas groriosas tradicións.

Se azares e cambios de fortuna viraronse contra de nos, se esquencida retirouse ao santuario dos campos gallegos a fala poetica por escelencia, se nosas musas somellan caladas por seculos, non foi tan en absoluto, refuxiaronse nas soledades dos nosos valles e montañas, perdurando na alma poetica dos nosos, e así hoxe resoan por los mas recónditos confines da nosa terra as mesmas cántigas que resoaban seculos atras nos mesmos apacibles lugares.

Mais todo volve: tocoulle en sorte ao romanticismo facer rexurdir as linguas, literatura e historia dos pobos que podían chamarse mortos e o pobo gallego non foi o derradeiro en acordar da concencia colectiva das razas.

Pasou, e pode pasar, que nos comenzos do renacemento lingüístico e literario os escritores e poetas deses tempos, incurriran en notorias incorreccións ao empregal-a lingua materna; pero non é para lles negar que, se non grandes gramaticos, foron grandes e inspirados poetas.

Sigueu o renacemento que era de esperar e hoxe a lingua galega, de uso literario, é muy outra da dos comenzos e se no se logrou inda o desenrolo que nos seculos XII ao XV, cando tiña a hexemonia sobor dos demais da Península, vai camiño de velo conseguido moi cedo, tendo de novo o seu seculo de ouro, cal nos tempos medioevales.

Mais a malafada que preside os destinos da nosa terra inda se non da por vencida. Como se fora cousa xa de pouco mais ou menos a dos que queren negaren valoría á nosa literatura, como se conocela la literatura d'un pobo non fose xa comenazar á amalo e como se calquer literatura, por pequena que ela seia e por cativa que seia a extensión da súa lingua, non abriera mais amplos hourizontes a linguas e literaturas maores, veñen a se xuntaren á aquela os que nos din que o cultivo da fala e o de menos e que debemola empregar sen pulila nin correxila e fan do noso docisimo falar unha xerga o *patois* que nos avergoña e abafa. Mais fora eso tan soo; hasta nos asuntos que escollen moitos para os seus traballos e hasta para rubro dos seus libros botan man dos mais soeces aspectos da vida galega o lles poñen nomes ridículos, coidando que os escritores costumbristas mais o son canto mais rusticos e mais baixo describen, como se todol-os pobos non tiveran súa parte fraca que se non debe tirar á luz. Así axudan moitos dos nosos á perpetuala mala sona do noso país. Cal se non tiveramos abondo co as mentireiras aldraxes dos alleos, temos de axuntarlles aqueles da casa, que se estreven á escribir na nosa lingua aquilo de que terían vergonza ao decilo en outra calesquer.

Faise perciso por eso emendal-o rumbo. Que todos aqueles que se sintan ispirados pola rayola que baixa dos ceos sobor dos escollidos á lles bical-as almas, se queren seren tidos, en bon hora, por verdadeiros poetas da súa terra e da súa raza, teñan nas obras da nosa gran cantora e nas dos nosos poetas mais goriosos dos precursores, seus *Libros de horas* e poñan n-eles total-as suas devociós. Sexa a labor d'eles, obra meritoria e louable, tracería delicada de orfebre non basto traballo de rustico forxador e sexan as suas rimas cal sutil e aereos encaixes feitos pol-as meigas mans das fadas, e non groseira trama de gordos fiaños de tecelán campesina.

Razón, moitísima razón, tivo o noso ilustre Presidente ao escribir, fai algunhos anos, que todos debemos procurar por nosa fala “tratando de levantala do estado de postración á que se vera reducida o dia que seia abandonada no seu uso pubrico pol-as persoas cultas, deixandoa ao dominio escrusivo das crases baixas. O meio de que se erga será que os verdadeiros poetas a cultiven. Deixala nas mans das ínfimas medianías sin talento e sin gusto e sin ispiración será unha verdadeira tolemia. Non farán, non podran facer outra cousa que empregala nos seus miseros traballos facendo que así camiñe mais apresna na súa descomposición e ruina”.

A evitar eso laboremos todos. Xa sabemos que o camiño é longo e espiñado. N-el atoparanse as pesadas lousas da indiferencia dificiles sempre de arredrar:

as cativeces dos mais cativos: a ruindad mais ruin das almas inda mais ruins. Total-as malas pasiós dos homes nos salirán ao paso —d’elo temos probas abondo e ben o saben os mandos que me escoitan— mais cheos de fe na obra reivindicadora, deixemos á tona da terra total-as malas pasiós, e para nos non luxar co elas, ergamos as nosas almas e os nosos pensamentos cara ao ideal do santo amor para á nosa nai, para Galicia, e á todo aquel que coide nos aldraxar chamando cativa à nosa emprega, digamoslle c’o poeta:

Meu vaso será pequeno
mais eu bebo pol-o meu vaso

À xuventude que agora chega, e que por lei natural nos arrempecha e ten de nos herdar, tocalle o dar termo à nosa obra. Moito agardamos de ela, pois ven à vida cheo seu corazón de alentos e de esperanzas.

A nosoutros pouco nos resta xa que camiñar. Tendendo a vista á atrás nos ollamos o longo sendeiro onde fumos deixando en anacos desgarrados pol-as silveiras dos desenganos e pol-os acidumes da vida, noso corazón e nosas esperanzas, mais prestanlles agarimosa sombra os cruceiros que sinalan o lugar do eterno repouso de aqueles que foron nosos queridos compañeiros e que — quizais mas felices que nosoutros— deixaron antes de padecer. Non tardaremos os mais de nos en lles ir facer compañía. Eu de min non sei se me estreva á vos decir que xa me tarda.

Felices aqueles que, ao pechal-os seus ollos para o sono derradeiro, tendo conciencia de haber pagado a obriga que todos debemos à patria, poidan escramar:

-Hemos cumprido c’o noso deber: agora que o cumbran os que nos sucedan.

Dixen.

Índice

DISCURSO DO ILUTRÍSIMO SEÑOR DON EVARISTO MARTELO PAUMÁN	7
RESPOSTA DO EXCELENTÍSIMO SEÑOR DON UXÍO CARRÉ ALDAO	19

Real Academia Galega

Rúa Tabernas, 11

15001 A Coruña

Tlf. 981 207 308

Fax 981 216 467

secretaria@academia.gal

www.academia.gal

REAL ACADEMIA GALEGA

